

Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi
ISSN: 2630-600X

VASAD

Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi - Yıl / Year: 2020 - Sayı / Issue: 5 - Sayfa/Page: 21-48
Makale Bilgisi / Article Info / Geliş/Received: 19.01.2020 / Kabul/Accepted: 23.04.2020
Yayın Tarihi/ Date Published: 28.06.2020

Atf/Citation: Duman, A. (2020). İslâm'ın İlk Döneminde Mübâreze Geleneği.
Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5, 21-48

Araştırma Makalesi / Research Article

Abdullah DUMAN

Doç. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
abduman@yyu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-9216-3100

İslâm'ın İlk Döneminde Mübâreze Geleneği *One-On-One War Tradition in the First Period of Islam*

Öz

Tarihin oluşmasında temel unsur fitrat kanunlarıdır. Fıtrat kanunları değişmedikçe tarihin akışının değişmesi mümkün değildir. İnsan var oldukça bu kanunlar da var olacaktır. Fıtrat kanunları var oldukça da dünyada savaşsız bir dönem yaşanmayacaktır. Tarihi hadiseler dikkatli bir şekilde incelenirse geçmiş ve gelecekte yaşanan olayların hemen hemen hiç değişmediği görülecektir. İbn Haldun'un ifadesi ile geçmiş geleceğe suyun suya benzemesinden daha fazla benzemektedir. Hadiselerin birbirine bu kadar benzemesinin temel sebebi insanda var olan sevgi, aşk, muhabbet, öfke, kin, nefret ve doymak bilmeyen hırs gibi donanımlardır. Bu donanımların sebep olduğu savaşlar ise kazanma üzerine kurgulanmaktadır. Bunun için de insanlar girmiş oldukları savaşı kazanmak için tarihin akışı içinde çeşitli strateji ve taktikler geliştirmişlerdir. Bu strateji ve taktiklerden birisi de mübârezedir. Mübârezenin amacı, kazanan tarafın moralini ve cesaretini artırarak karşı tarafa üstünlük sağlamaktır. Mübâreze tarihte bilinen ve çok sayıda millet tarafından uygulanan bir mücadele şeklidir. Bununla birlikte bu mücadele şeklinin örneklerine ve şekline kaynaklarda sıkça rastlanmamaktadır. Bu çalışmada Asr-ı Saadet ve Hulafâ-i Râşidîn döneminde Araplarda mübâreze geleneği araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Savaş, Strateji, Mübâreze, Tarih, Kahraman

Abstract

The basic element in the formation of history is the laws of human nature. It is not possible to change the course of history unless the laws of human nature are changed. As long as there is human, these laws will also exist. As long as there are laws of human nature, there will be no war-free period in the world. If historical events are analyzed carefully, it will be seen that the past and future events have hardly changed. With the testimony of Ibn Khaldun, the past is more resemble the future than resembling water to water. The main reason why events are so similar to each other are equipment such as love, affection, compassion, anger, hatred, hate and insatiable ambition. Battles caused by these equipments are fictionalized on winning. For this, people have developed various strategies and tactics in the course of history to win the wars they have entered. One of these strategies and tactics is one on one war (mubaraze). The aim of the one on one war is to increase the morale and courage of the winning party and to gain superiority to the other party. The one-on-one war is a form of struggle known in history and practiced by a large number of nations. However, examples and shape of this form of struggle are not frequently encountered in sources. In this study, one on one war tradition in Arabs during the period of Happeness Age and the Four Caliphs was investigated.

Keywords: War, Strategy, One-on-One War, History, Hero

Giriş

Mübâreze Arapçada, *ortaya çıkmak, mücadele için meydana çıkmak, belirlemek, öne çıkmak ve meydan okumak* gibi anlamları olan *beraze* fiilinden türemektedir. *Bâraze mübâreze etmek, meydan okumak, kılıç veya benzeri silahlarla mücadele etmek veya müsabakada bulunmak* demektir. Mübâreze ise *musâbaka, karşılaşma, maç, düello* ve *mübâreze* anlamlarına gelmektedir. (İbrahim Mustafa vd., 1986: I, 48, 49; Mutçalı, 1925: 74, 74) Mübârezenin, iki ordu karşı karşıya geldiklerinde taraflardan birer veya daha fazla savaşçının meydana çıkıp birebir eşleşerek ölümüne vuruşması şeklinde genel bir tanımı yapılabilir. (Duman, 2018: 853)

Bununla birlikte bu genel tanım, bu tür bir savaş şeklinin bütün boyutlarını içinde barındırmamaktadır. Çünkü kaynaklarda mübâreze, sadece savaş başlamadan bir veya birden fazla yiğidin ölümüne vuruşması şeklinde görülmemektedir. Zaman zaman savaşın kızıştığı bir anda iki kahraman karşı karşıya gelmekte ve kozlarını paylaşmaktadır. Bazen bir savaşçı arkasında herhangi bir güç olmaksızın bir orduya tek başına meydan okuyabilmektedir. Yine kayıtlarda iki ordu karşılaştıklarında, kendine hâkim olamayan bir askerin karşı tarafa tek başına saldırıya geçtiği ve öldürülünceye kadar savaşmaya devam ettiği veya kendine meydan okunan bir

savaşçının mübârezeye çıkmadığı örneklere yer verilmektedir. Bu durumda *meydan okuma ve cevap verme* şeklinde yapacağımız kısa bir tarif de mübâreze sahnelerini bütün yönleri ile ortaya koyacak bir tanımlama olabilir. (Duman, 2018: 853)

Mübâreze, çok sayıda millet tarafından bilinen ve uygulanan bir savaştır. Bulabildiğimiz örneklerden bu savaş şeklinin Araplar, Filistinliler, İsraililer, Yunanlılar, Hintliler, Persler, Gürcüler, Çinliler, Gurlular, Bizanslılar ve Türkler arasında yaygın olduğunu söyleyebiliriz. Mübâreze geleneğinin tarihçesi ise milattan öncelere kadar uzanmaktadır.

Bu mücadele şekli ile ilgili nakillere, tarihî kayıtlarda rastlandığı gibi Semâvî kitapların ayetlerinde de şahit olunmaktadır. Kur'ân'da anlatılan Tâlût ve Câlût kıssası bu konuya çok iyi bir örnek teşkil etmektedir. Bakara Suresi, 249, 250 ve 251. ayetlerde nice güçsüz ancak inanmış topluluğun çok sayıda güçlü ancak inançsız topluluğa galebe çalmaları konusu anlatılmaktadır. Zikredilen ayetlerde, Câlût'un ordusuna karşı yürürken Tâlût'un askerlerinin maruz kaldıkları bir imtihana yer verilmektedir. Buna göre Allah, Tâlût'un askerlerine rastladıkları bir nehirden bir avuçtan fazla su içmelerini yasaklar. En fazla bir avuca izin verildiği halde fazla miktarda su içen askerler Câlût'un ordusu ile karşılaştıklarında kendilerinde bir güçsüzlük hissederler ve savaştan kaçınırlar. İtaatkâr davranıp nehirden su içmeyen veya emredildiği gibi sadece bir avuç içen askerler ise imtihanı kazanırlar. Onlar düşmanı ve ihtişamını gördüklerinde korkuya kapılmazlar. Nitekim Câlût'un ordularını perişan edip savaştan galip çıkanlar da bu bir avuç asker olur. Bu arada Tâlût'un ordusunda bulunan Dâvud (a.s.) mübâreze insan azmanı bir silahşor olan Câlût'u öldürmeyi başarır.

Aynı konu Tevrat ve Zebur'da 1. Samuel 17'de daha geniş bir şekilde anlatılmaktadır. Bu kitaplardaki ayetlere göre Filistililerle Kral Saul'un emri altındaki İsraililer Ela Vadisi'nde karşı karşıya gelirler. Filisti ordugâhında bulunan Gatlı Golyat, İsraililere 40 gün boyunca meydan okur. Karşısına çıkmaya kimsenin cesaret edemediği bu insan sarmanın karşısına elinde sadece sapanı olan Dâvud çıkar. Golyat savaşmak için kendine doğru ilerlediğinde attığı bir sapan taşı ile onun sersemleyip düşmesine sebep olur. Daha sonra da koşarak onun kılıcını alır ve başını keser. Kahramanlarının öldürüldüğünü gören Filisti ordusu ise dağılır.

Kaynaklarda ulaşabildiğimiz kayıtlara göre iki ordu karşı karşıya geldiklerinde mübârezeye sadece askerler çıkmamaktadır. Zaman zaman hükümdarların da mübârezeye çıktıkları ve savaş

mevdanlarında boy gösterdikleri sahnelere rastlanmaktadır. II. Filip'in oğlu Büyük İşkender, M.. 336'da babasının yerine geçip Yunan devletlerini hkimiyet altına aldıktan sonra 334'de Asya seferine çıktı. 334 ve 327 yılları arasında Anadolu, Suriye, Mısır, Mezopotamya, İnan, Mvernnehir, Afganistan ve Baktriane'yi ülke sınırlarına dhil etti. (Lauffer, 2000: 25-40; Kaya, 2000: XXII, 555, 556). 327'de 35.000 kişilik ordusu ile Baktriane'dan hareket eden İşkender, 326'da İndus Irmağı'nı geçerek kendisi ile daha önceden anlaşmış olan Taxiles'in bölgesine girdi. Taxiles onun hkimiyetini kabul ederek başkent Taxile'yi ona teslim etti. İşkender'in bundan sonraki hedefi kendine itaati reddeden Pencap hükümdarı Peros (Fevr) oldu. Pencap'a ulaşabilmek için Hydespes (İhelun) Nehri'ni geçti ve Jalalpur'da Peros'un ordusunu mağlup etti. Aynı yılın Haziran ayında Hydaspes Nehri kenarında yapılan meydan muharebesini kazandı. Savaş esnasında ağır yaralanan Peros'a iyi muamele eden İşkender, onu Satrap olarak maiyetine aldı. Daha sonra da bu bölgenin hükümdarlığına onu tekrar atayarak Doğu Asya seferine devam etti. (Lauffer, 2000: 149, 150).

Beydeba *Kelile ve Dimne*'de, Hydaspes Nehri kenarında yapılan savaşta İşkender ve Peros (Fevr) arasında yaşanan mübârezeye yer vermektedir. Buna göre ikisi birbirine girip savaş kızıştığında İşkender, Peros'u mübârezeye davet eder. (Beydeba, 2018: 15). Peros, bu meydan okumaya olumlu cevap verir ve İşkender'in karşısına çıkar. İki hükümdar kozlarını paylaşmak için uzun süre meydanda vuruşurlar. Ancak iki tarafın kazanmak için yaptığı bütün hamleleri diğerı boşa çıkarmaktadır ve saatler ilerlemektedir. İşkender hasmını yenemeyeceğini anlayınca aniden yeri göğü titreten bir nara atar. Peros bu narayı askerlerine karşı hazırlanmış bir tuzak sanar ve gerisine bakma gafletinde bulunur. Onun bu hatasını değerlendiren İşkender yle bir kılıç vurur ki Peros atının eğerinden sklrcesine yere düşer. Bu sonuç karşısında Hintli askerler tekrar savaşa girerler ancak İşkender onlara çeşitli vaatlerde bulunarak Hind ülkesini itaat altına almayı başarır. (Beydeba, 2018: 15, 16).

Hükümdarların yaptıkları mbrezelerin örnekleri çoğaltılabilir. Ancak konumuz İşlm'in ilk döneminde mübâreze olduğu için Celaleddin Harizmşah'ın Gürcü askerlerle yaptığı vuruşmaları da zikredip asıl konumuza dönelim. Celâleddin Harizmşah, 622/1225'de İnan'ın tamamını itaat altına aldıktan sonra Merğa zerine yürüdü ve zapt etti. O, aynı yıl içinde Tebriz'i de fethederek Azerbaycan'ın tamamını ülkesine kattı. Tebriz'i başkent

yaptıktan sonra Gürcistan seferine çıkan sultan, 623/1226'de Tiflis'i ele geçirdi. (İbnü'l-Esîr, X, 443 vd; Taneri, 1993: VII, 249).

Celâleddin Harizmşah, 625/1227-1228 yılında Gürcistan yakınlarındaki Mindor Bölgesi'nde Gürcü ordusu ile bir kez daha karşı karşıya geldi. Gürcü ordusu Sultan'ın ordusuna göre çok kalabalıktı. Celâleddin, Gürcü ordusu içerisinde yer almış olan Kıfçakları da kendi yanına çekerek ordusunun moralini yükseltti. (Cüveynî, 2013: 368, 369; Şebânkareî, 1376: 145; Mîrhând, 1339: IV, 431; Hândmîr, 1395: II, 661). Daha sonra da Gürcü Komutanı İvan'a elçi göndererek *siz, uzun yoldan geldiniz, askerleriniz ve atlarınız yorgundur. Bu sebeple bugün savaş yapma yerine sizden ve bizden yiğitler meydana çıksınlar ve teke tek savaşarak hünelerini gösterebilirler. Biz de onları seyredelim. Büyük savaş yarın yapalım* dedi. (Cüveynî, 2013: 369-371; Mîrhând, 1339: IV, 431, 432; Hândmîr, 1395: II, 661, 662).

Celâleddin'in teklifini İvan da kabul edince o gün savaştan vazgeçildi. Sıra teke tek savaşa geldiğinde Gürcüler meydana dağ gibi heybetli bir savaşçı çıkardılar. Harizmşahlar tarafından ise meydana sultan çıkmıştı. Her ne kadar geniş bilgi verilmese de nakilden bu mücadelenin at üzerinde yapıldığı anlaşılmaktadır. Vuruşma başladığında Celâleddin, bu Gürcü askerine tekbir getirerek öyle bir kılıç vurdu ki o, beline isabet eden darbe ile atından yere yuvarlandı. Bu savaşçının ölmesinden sonra meydana arka arkaya üç oğlu çıktı. Ancak onlar da sultan tarafından teker teker mağlup edildiler. Bunların arkasından meydana Aznavur isminde güçlü bir savaşçı daha çıktı ve atını Celâleddin'in üzerine sürdü. Mücadele başladığında Gürcü savaşçı elindeki mızrakla saldırıyor, hamle üstüne hamle yapıyor, sultan ise atı yorulduğu için bu hamleleri savuşturmakta zorlanıyordu. Sonunda sultan atından indi ve mücadeleye yaya devam etti. Bu arada kendisi de yaralar almıştı. Mücadelenin sonucunu herkes merakla bekliyordu. Sonunda sultan, hasmının yaptığı hamleyi savuşturduktan sonra elindeki mızrakla başına öyle bir darbe indirdi ki savaşçı atından yuvarlanarak can verdi. Celâleddin Harizmşah'ın meydanda beş savaşçıyı öldürmesi Gürcü askerlerin kalplerine korku saldı gibi kendi askerlerinin güvenlerinin artmasına sebep olmuştu. Onlar hükümdarlarının başarısı karşısındaki sevinçlerini tekbir sesleri ile dile getirdiler. Nitekim bir gün sonra yapılan savaşa, bu öz güvenle giren Sultan'ın ordusu, kazanan taraf oldu. (Cüveynî, 2013: 369-371; Mîrhând, 1339: IV, 431, 432; Hândmîr, 1395: II, 661, 662).

Araplarda Mübâreze Geleneği

Araplarda en güzel mübâreze sahneleri İslâmî dönemde yapılan savaşlarda görölmektedir. Biraz sonra üzerinde durmaya çalışacağımız gibi Müslümanların ilk savaşı olan Bedir’de bu mücadele şeklinin mükemmel örnekleri sergilenmiştir. Bu savaş şeklinin Uhud, Hayber, Hendek ve Huneyn’de tekrarlanması mübârezenin İslâm öncesinde de Araplar tarafından bilindiğini dahası uygulandığını ortaya koymaktadır. Nitekim kaynaklarda Câhiliye döneminde Arap kabileleri arasında yapılan meşhur savaşlar anlatılırken zaman zaman mübâreze örnekleri de nakledilmektedir.

Belâzurî, *Ensâbı*’nda Hâşim b. Harmele ile Hansâ’nın kardeşi Muâviye b. Amr arasında yapılan bir mübârezeeye yer vermektedir. Bu kayda göre Muâviye ile Hâşim arasında Esmâ el-Mürriye isimli bir kadın yüzünden bir söz düellosu yaşanır. Hâşim de Muaviye’yi mübârezeeye davet eder. İki karşı karşıya geldiklerinde Muâviye’nin yanında içinde Şaire Hansâ’nın kocası Abdüluzâ b. Abdullah’ın da olduğu Benî Süleym’den bir grup vardır. Hâşim’in yanında ise kardeşi Düreyd bulunmaktadır. Önce iki taraf birbirleri ile savaşa tutuşurlar. Bir süre sonra Hâşim, Muâviye’yi mübârezeeye davet eder. Muâviye bu meydan okumaya cevap verince ikisi meydana vuruşurlar. Kazanan ise Hâşim olur. (Belâzurî, 1992: XIII, 136, 137)

Endülsü tarihçi İbn Hazm, Arapların nesepleri ile ilgili kaleme aldığı *Cemhere* adlı eserinde Âmir b. Ukayl oğulları hakkında bilgi aktarırken bir mübârezeeyi de nakletmektedir. Uveymir b. Ebî Adiy, Ukayl oğullarının şairlerinden ve kahramanlarından birisidir. Uveymir, Câhiliye döneminde Araplar arasında yapılan savaşlardan birinde, Abs Kabilesi’nden şairliği ve kahramanlığı ile ünlü Antere b. Şeddâd’ı mübârezeeye davet eder. Antere’nin annesi Zebîbe isminde Habeşli bir cariyedir. Annesinin cariyeye olması sebebi ile dönemin anlayışına göre o, köle olarak kabul edilmektedir. Uveymir, bu özelliğini de diline dolayarak ona, *benimle mübârezeeye çık ey köle* diye hitap eder. Ancak Antere bu meydan okumaya cevap vermez. (İbn Hazm, 1982: 290, 291; Muhtâr, 1991: III, 237)

Muhammed b. Habîb el-Bağdâdî, *Münemmak* adlı eserinde Ukaz panayırında Kureyş kabilesi ile Kays kabilesi arasında yapılan bir savaşı anlatmaktadır. Savaş, Kinâne kabilesinden Berrâz b. Kays b. Râfi’in Kays kabilesinden Urve b. Utbe b. Ca’fer b. Kılâb’ı öldürmesi sürecinde yaşanmıştır. Ukazda yapılan bu çarpışmayı Muhammed el-Bağdâdî Dördüncü, İbnü’l-Esîr ise İkinci Ficar

Savaşı olarak zikretmektedir. (İbn Habîb el-Bağdâdî, 1980: 164 vd.; İbnü'l-Esîr, 1987: I, 468 vd.) İki kabile Ukaz panayırında karşı karşıya geldiklerinde Abdumenat oğullarından Huleys b. Yezîd ortaya çıkar ve savaşı er diler. Onun karşısına Ebu Harb b. Ukayl b. Huveylid¹ çıkar. Meydanda buluşan iki savaşı bir saat vuruşurlar. Sonunda Ebu Harb yaptığı bir hamleyle Huleys'in kolunu kırar. Ancak onu öldürmez. İki savaşı birbirlerinden ayrıldıklarında bu sefer kabileler birbirlerine girerler. Savaşta önce Kays kabilesi daha sonra da Kureyş kabilesi üstün gelir. (İbn Habîb el-Bağdâdî, 1980: 177, 178)

Câhiliye döneminde Araplar arasında yapılan savaşlardan birisi de Eyyâmü'l-Besûs olarak tarihe geçmiştir. Besûs savaşları merada deve otlatma meselesi sebebi ile Cessâs b. Mürre'nin Küleyb lâkaplı Vâil b. Rebia'yı öldürmesi yüzünden çıkmıştır. Küleyb, Sa'd b. Şümeys'in devesi Serâb'ın kendi develeri ile birlikte otlamasını istememektedir. Bunu Cessâs'a söylediğinde o, bu devenin kendine ait develerle birlikte otlayacağını söyler. Cessâs'ın kız kardeşi Celile ile evli olan Küleyb, Serâb'ı bir kez daha develerinin yanında otlarken görürse memesinden okla vuracağı tehdidini savurur. Cessâs da *Serâb'a dediğini yaparsan ben de seni mızraklarım* diye meydan okur. (İbnü'l-Esîr, 1987: I, 410, 411)

Bu hadisenin üzerinden bir süre geçtiğinde Küleyb develerini kontrol için çıktığında Serâb'ın merada kendi develeri ile birlikte otladığını görünce yayını gerer ve onu memesinden vurur. Durumu haber alan Cessâs ise onun peşine düşer. Celile bir süre kardeşi ile nahoş bir hadise yaşamaması için kocasının evden dışarı çıkmasını engeller. Ancak Cessâs, Küleyb'in Serâb'a karşılık kendine ait olan gözde devesi Gılâl'ı öldüreceğini söylediğini duyunca kendini emniyette hissederek dışarı çıkmaya başlar. Cessâs ise onu takip etmekte ve fırsat gözlemektedir. Nitekim Küleyb'in evinden uzaklaştığı günlerden birisinde mızrağını alarak atına biner ve onun peşine düşer. Ona yettiğinde:

-Ey Küleyb mızrak arkanda diye seslenir. Küleyb:

-Eğer doğru söylüyorsan bana karşımdan gel diye cevap verir ancak ona doğru dönmez. Bunun üzerine Cessâs elindeki mızrağı onun arkasından sokar ve atından yere yuvarlar. Ölümcül bir yara alan ve atından düşen Küleyb, ona bir yudum su vermesi için yalvarır, çok geçmeden de ölür. Cessâs ise babası Mürre'nin yanına kaçar. (İbnü'l-Esîr, 1987: I, 411, 412)

¹ Bu isim, *Kitâbü'l-Eğâni*'de Hadsân b. Sa'd en Nasrî olarak geçmektedir. (el-İsfehânî, 2008: XXII, 48.)

Küleyb'in kabilesi olan Vâil oğulları haberi duyduklarında hemen hazırlık yaparak Cessâs'ın babası, Mürre b. Zühl b. Şeybân'a gelirler. Ona, Küleyb'e karşılık dört teklif sunarlar. Bu tekliflere göre ya Küleyb diriltilecek, ya Cessâs ya da ona denk olan kardeşi Hemmâm öldürölmek üzere kendilerine teslim edilecektir. Bunlar olmazsa Mürre öldürölecektir. Mürre çaresiz bir şekilde Tağlib oğulları ile savaşı kabul etmek zorunda kalınca iki taraf arasında birkaç kez savaş yapılır. Bu savaşlarda iki taraftan çok sayıda insan öldürölür. (İbnü'l-Esîr, 1987: I, 416-418)

İki kabile arasında savaşlar süröp gitmektedir. Bir gece Tağlib kabilesinden Ebu Nüveyre ve Cessâs kendi kabilelerine ait bölgelerde gözcölük yaparlarken karşı karşıya gelirler. Ebu Nüveyre, Cessâs'a, *benimle ya güreş, ya dövüş ya da kılıçla vuruş* diyerek meydan okur. Cessâs güreşi tercih eder. Biraz sonra başlayan güreşi Cessâs kazanmak üzere iken arkadaşları araya girerler ve onları ayırırlar. (İbnü'l-Esîr, 1987: I, 419)

Tağlib kabilesi Cessâs'ı öldürme konusunda ısrar edip iki taraf arasındaki savaşlar uzayınca Mürre, oğlunun Şam'a dayılarının yanına gitmesini ister. Cessâs gitmek istemez ancak Mürre ısrar eder ve yanına beş kişi katarak oğlunu Şam'a doğru yola çıkarır. Bu haber Küleyb'in kardeşi Mühelhil'e ulaştığında Ebu Nüveyre'yi otuz savaşçı ile Cessâs'ın peşinden gönderir. Ebu Nüveyre ve arkadaşları Cessâs'a yetiştiklerinde taraflar arasında vuruşma başlar. Savaşanları eşit olmayan vuruşmada Ebu Nüveyre ve arkadaşlarının yirmi sekizi öldürölür. Öldürölenler arasında Cessâs ve üç arkadaş da bulunmaktadır. Cessâs'ın arkadaşlarından da iki kişi hayatta kalmıştır. Hayatta kalanlar kabilelerine dönerek durumu haber verdiklerinde Cessâs'ın babası Mürre, *oğlunun bir kişi bile öldürememesinin kendini çok üzdüğünü* ifade ederek hayıflanır. Ancak onlar, *Cessâs'ın tek başına Ebu Nüveyre ile birlikte on beş kişiyi öldürdüğünü* anlatırlar. Bu haber üzerine sevinen Mürre, *işte bu Cessâs'a duyduğum üzüntüyü hafifletti ve kalbimi teskin etti* diyerek karşılık verir. (İbnü'l-Esîr, 1987: I, 419)

İslâmî dönemde mübârezenin ilk örneğinin yaşandığı Bedir Savaşı 2/628'de vuku buldu. Mekkeliler, Ebu Süfyân b. Harb komutasında 70 kişinin koruduğu bir ticaret kervanını Şam tarafına göndermişlerdi. Hz. Muhammed, bu kervandan haberdar olduğunda durumu sahabilerle istişare etti ve alınan karara göre hazırladığı ordu ile Medine'nin 160 km kadar güneybatısında yer alan ve kervanların istirahat yeri olan Bedir'e hareket etti. Müslömanların kervanı yakalamak için harekete geçtiğini öğrenen Ebu Süfyân ise Mekke'ye birini göndererek durumu haber verdiği gibi daha az kullanılan sahil

yolunu takip ederek kervanı kurtarmayı başardı. Kervanlarının tehlikede olduğunu öğrenen Mekkeliler ise hemen 1000 kişilik bir ordu hazırlayarak Ebu Cehil komutası altında Bedir'e doğru yola çıktılar. (Ya'kûbî, 2010: I, 323, 324; Taberî, 1987: III, 31 vd.; İbnü'l-Esîr, 1987: I, 14; Fayda, 1992: V, 325-327).

Amacı kervanı yakalamak olan Hz. Peygamber, Mekkelilerin Bedir'e doğru geldiklerini öğrendiğinde ne yapılması gerektiği konusunda bir kez daha sahabilerle istişare etti ve çoğunluğun görüşüne uyarak savaş kararı aldı. İki ordu, Bedir'de 17 Ramazan 2/14 Mart 624 Cuma günü karşı karşıya geldiklerinde savaş mübâreze usulü ile başladı. Meydana önce Mekkelilerden Esved b. Abdülesed el Mahzûmî, Müslümanlardan ise Hamza b. Abdulmuttalib b. Hâşim çıktı. Vuruşma başladığında Hz. Hamza Esved'i öldürdü. (Taberî, 1987: III, 31 vd; İbnü'l-Esîr, 1987: II, 17 vd.; Fayda, 1992, V, 325-327).

Esved b. Abdülesed'in öldürülmesi üzerine Kureyş kabilesinin ileri gelenlerinden Utbe b. Rebîa, kardeşi Şeybe b. Rebia ve oğlu Velid b. Utbe ile birlikte ortaya çıkarak Müslümanlardan kendileri ile savaşıcak er diledi. Onların karşısına Ensar'dan, Avf b. Hâris, Muaz b. Hâris -bunlar Afrâ Hatun'un çocukları idiler- ve Abdullah b. Ravâha isimli üç genç çıktı. Utbe ve diğerleri kim olduklarını sorduklarında onlar, Ensar'dan olduklarını söylediler. Arapların geleneklerinden birisi de karşılarına çıkan rakiplerini kendilerine denk görmezlerse onlarla savaş yapmamaları idi. Mekkeliler bu üç gençle vuruşmayı kendilerine eşit olmadıkları gerekçesi ile kabul etmediler ve Allah Resulü'ne karşılarına Mekke'den kendilerine denk olanları çıkarmasını istediler. Bu istek üzerine Hz. Peygamber, amcası Hamza b. Abdulmuttalib, amcaoğlu Ubeyde b. Hâris ve diğer amcaoğlu Ali b. Ebu Talib'e onların karşılarına çıkmalarını emretti. İki taraf birbirlerine yaklaştıklarında Mekkeliler karşılarındakilere bir kez daha kim olduklarını sordular. Müslümanlar da teker teker isimlerini söyleyerek kendilerini tanıttıklarında onları kendilerine denk kabul ettiler. Ubeyde b. Hâris, Utbe ile Hamza, Şeybe ile Ali de Velid'le karşı karşıya gelmişlerdi. Çok geçmeden vuruşma bütün şiddeti ile birlikte başladı. Hamza ve Ali'nin rakiplerini mağlup etmeleri uzun bir zaman almadı. Kısa sürede Şeybe ve Velid öldürüldü. Ubeyde ve Utbe'nin vuruşmaları ise devam ediyordu. Mücadele esnasında iki taraf da birbirlerini yaralamışlardı. Hamza ve Ali'nin de yardımcıları ile Utbe de öldürüldü. Hamza ve Ali mücadele sona erdiğinde ayağı kesilen Ubeyde b. Hâris'i Müslümanların karargâhına taşıdılar. (İbn Şihâb ez-Zührî, 2016: 54; Vâkîdî, 1855: 23, 24; İbn Sa'd, 2015: 20, 21;

Taberî, III, 1987: 52. İbnü'l-Esîr, 1987: II, 22: İbnü'l-Esîr, 2012: 811, 812; Cevad Ali, V, 440)

Mekkeliler 2/624 yılında büyük bir hezimet yaşadıkları Bedir'de kaybettikleri yakınlarının intikamını almak için hemen hazırlık yapmaya başladılar. Allah Resulü'ne Mekkelilerin savaşa hazırlandıkları haberi geldiğinde durumu önde gelen sahabelerle konuştu. İstişarede düşmanın Medine'nin dışında karşılanmasına karar verildi. Mekke müşrikleri gerekli hazırlıkları tamamladıklarında 3.000 kişilik bir ordu ile Mekke'den ayrıldılar ve Medine yakınlarındaki Uhud'a kadar geldiler. Hz. Muhammed de 700 kişilik ordusu ile müşrik ordusunun karşısında yer aldı. Savaş, 15 Şevval 3/31 Mart 625 yılında mübâreze usulü ile başladı.

Müşriklerin sancağını taşıyan Talha b. Osman ortaya çıkarak, *ey Muhammed'in ashabı sizin iddianıza göre, Allah, bizim sizin kılıçlarınızla cehenneme, sizin de bizim kılıçlarımızla cennete gönderilmemizi istiyor. Aranızda benim kılıcım ile cennete gitmek veya beni kendi kılıcı ile cehenneme göndermek isteyen var mı* diyerek meydan okudu. Bu meydan okuma karşısında Ali b. Ebu Tâlib ayağa kalktı ve *nefsim elinde olan Allah'a yemin ederim ki seni bu kılıcım ile cehenneme göndermedikçe veya senin kılıcınla cennete gitmedikçe senden ayrılmayacağım* diye cevap verdi. (Taberî, 1987: III, 112; İbnü'l-Esîr, 1987: II, 47).

Bu sözlü mübârezededen sonra Ali ve Talha savaş meydanında buluştular. Mücadele uzun sürmedi. Ali'nin indirdiği bir kılıç darbesi Talha'nın ayağının kopmasına ve yere yıkılmasına sebep oldu. Öldürmek için yanına gittiğinde Talha, avret yeri açılmış bir şekilde inleyerek ona döndü ve *ey amcamın oğlu Allah ve akrabalık hakkı için bana merhamet et* dedi. Bu yalvarma üzerine Ali onu öldürmeden geriye döndü. Hz. Muhammed bu hadise karşısında tekbir getirdi. Ali yanına döndüğünde Talha'yı niçin öldürmediğini sordu. Ali de cevabında, avret yerinin açıldığını ve kendisinden merhamet dilendiğini bu sebeple onu öldürmekten hayâ ettiğini söyledi. (Taberî, 1987: III, 112; İbnü'l-Esîr, 1987: II, 47).

Uhud'da, Mübâreze usulü ile yapılan vuruşmalar yerini savaşa bıraktığında Müslümanlar ilk anda müşriklere galip geldiler. Müşriklerin merkezine kadar ilerleyen sahabeler kısa bir zamanda yirmiden fazla müşriği saf dışı bıraktılar. Ancak bu galibiyet onların kendilerine aşırı güvenmelerine ve tedbirsiz davranmalarına sebep oldu. Düşmanı takip ederek zaferlerini sonuçlandırmak yerine geride bıraktıkları ganimetleri toplamaya başladılar. Bu arada Allah Resulü'nün, Abdullah b. Cübeyr komutasında Uhud Dağı'nın karşısında bulunan Ayneyn Tepesi'ne yerleştirmiş olduğu okçuların

çoğu da aynı amaçla yerlerini terk ettiler. Durumu değerlendiren Hâlid b. Velîd ise kendine bağlı birliklerle Ayneyn Tepesi'nin arkasından dolanarak Müslümanlara saldırdı. İlk anda büyük kayıplar vererek kaçan Mekke askerleri de geri dönünce arada kalan Müslümanlar büyük bir panik yaşadılar. Bu panik çok geçmeden bozguna dönüştü. Ölüm kalım savaşına giren Müslümanlar 70 şehit verirlerken Hz. Peygamber de yüzünden, dudağından ve alından yaralandı, bir dişi de kırıldı. (Vâkîdî, 1855: 246; İbn Hişâm, 1994: III, 107; İbn Sa'd, 2015: II, 45; Halife b. Hayyât, 2001: 94, 95; Taberî, 1987: III, 103-119; Muhammed Hamîdullah-Avcı, 2012: XLII, 54-57).

Nakillerde Uhud Savaşı'nın kızıştığı ve iki tarafın birbirine girdiği hengâmede de mübâreze usulü vuruşmalara şahit olunmaktadır. Herkesin can derdine düştüğü sırada Hamza b. Abdulmuttalib, müşriklerin sancağını taşıyan Ertât b. Abdüşrahbil b. Hâşim b. Abdimenâf ile karşılaşır. Ertat ve Hamza hemen savaşa tutuşurlar. Kazanan ise Hamza olur. Çok geçmeden yakınına Sibâ' b. Abdüluzzâ gelir. Hamza ona da *karşıma çık ey kadınların sünnetçisinin oğlu* diyerek meydan okur. Sibâ' bu meydan okumaya karşılık vererek onunla savaşa tutuşur ancak bu cesaretinin bedelini canı ile öder. (Taberî, 1987: III, 117-119; İbnü'l-Esîr, 2012: 299).

Müslümanların savaş düzeninden kopup büyük kayıplar verdikleri sırada Hz. Peygamber de yanında bulunan Ali b. Ebu Tâlib, Ebu Bekir b. Ebu Kuhâfe, Ömer b. Hattâb, Talha b. Ubeydullah, Zübeyr b. Avvâm ve Hâris b. es-Simme gibi sahabilerle birlikte yakındaki vadiye doğru çekiliyordu. O sırada arkadan meşhur müşrik Übey b. Halef yetişti. O, bir taraftan atını Müslümanların üzerine sürerken bir taraftan da *Muhammed nerede? Muhammed kurtulursa ben kurtulmayayım* diye bağıriyordu. Çevresindeki sahabiler, *birimiz ona karşı çıkalım mı?* diye sorduklarında, Allah Resulü, *onu bırakın* dedi. Übey bağırarak onlara iyice yaklaştığında Hz. Peygamber, ani bir hareketle sahabilerden Hâris b. Simme'nin mızrağını kaptı ve geriye döndü. Öyle bir silkelenmişti ki sahabiler onun çevresinden deve üzerine konmuş olan ancak hayvan silkelence uçuşan kırmızı sinekler gibi kaçışmışlardı. Hz. Peygamber sahabiler çevresinden uzaklaştıktan sonra kendinden emin tavırlarla bu azılı düşmanın üzerine yürüdü. Mücadele esnasında boynundan hafif bir yara alan Übey, atından yere yuvarlandı. (Vâkîdî, 1855: 247; İbn Hişâm, 1994: III, 112, 113; Taberî, 1987: III, 119, 120).

Übey b. Halef, Mekke'de Hz. Peygamber ile karşılaştığında, *ey Muhammed benim yaşlı bir atım var. Onu her gün üç sa' mısırla*

besliyorum. Seni onun üzerinde öldüreceğim demişti. Allah Resulü de ona, *aksine inşallah ben seni öldüreceğim* diyerek karşılık vermişti. Uhud'da karşı karşıya geldiklerinde, Hz. Peygamber, onu boynundan hafif bir şekilde yaralamıştı. Yarası büyük olmadığı gibi kan da akmıyordu. Buna rağmen Übey b. Halef, avazı çıktığı kadar *vallahi Muhammed beni öldürdü* diye bağırıyordu. Arkadaşları, *senin ödün kopmuş, vallahi sende korkacak bir şey yok* dediklerinde o, *Muhammed Mekke'de beni öldüreceğini söylemişti. O, üzerime tükürse bile beni öldürür* diyor ve adeta böğürmeye devam ediyordu. Nitekim Übey, Mekke'ye götürülürken Serif denen yerde öldü. (Vâkıdî, 1855: 247; İbn Sa'd, II, 2015: 45, 46; Taberî, 1987: III, 120; İbnü'l-Esîr, 1987: II, 49).

Bu hadise İslâm tarihi kaynaklarında bazı farklılıklarla anlatılmaktadır. İbn Şihâb ez Zührî'den gelen nakle göre Ukbe b. Ebî Muayt ve Übey b. Halef arkadaşları. Übey b. Halef Mekke'de Hz. Peygamber'e gelmiş ve konuşmuştu. Hz. Peygamber de ona İslâm'ı anlatmıştı. Ukbe b. Ebî Muayt bu hadiseyi duyduğunda arkadaşına kızmış ve Muhammed'in yüzüne tükürüp küfretmedikçe kendisinden razı olmayacağını bildirmiş ancak bu hadise gerçekleşmeden Hz. Peygamber Medine'ye hicret etmişti. Ukbe b. Ebî Muayt, Bedir Savaşı'nda bulunmuş burada esir edilmiş ve Allah Resulü'nün emri ile boynu vurularak öldürülmüştü. Übey b. Halef ise Mekke'de insanların içinde Hz. Muhammed'i öldüreceğini söylemişti. Bu söz Allah Resulü'ne geldiğinde o, *bilakis, Allah'ın izni ile ben onu öldüreceğim* demişti. Allah Resulü'nün söyledikleri Übey'e ulaştırıldığında o, büyük bir korkuya kapılmıştı. Übey, Uhud Savaşı esnasında Hz. Peygamber'i öldürmek için saldırıya geçti. Allah Resulü ise eline bir mızrak alarak ona karşı çıktı. Karşı karşıya geldiklerinde elindeki mızrağı Übey'e doğru fırlattı. Mızrak Übey'in miğferinin altı ile zırhın üst kısmı arasındaki boşluğa, köprücük kemiğine denk geldi. Yaradan fazla kan akmamış ancak içeride toplanmıştı. Übey ise öküz gibi böğürmeye başladı. Übey'i taşıyan arkadaşları *yarasının küçük olduğunu* söylüyorlardı. Ancak o, bağırmaya devam ediyor ve *Vallahi onun bana tükürüğü bile isabet etseydi beni öldürürdü*. O, *Inşallah ben seni öldüreceğim dememiş miydi? Vallahi, Zülmecaz ahalisi benimle olsaydı bile o onları öldürürdü* diye karşılık veriyordu. Nitekim bu azılı İslâm düşmanı bir veya bir buçuk gün sonra bağıra bağıra öldü. (İbn Şihâb ez-Zührî, 2016: 58, 59).

İbnü'l-Esîr konuyu bazı farklılıklarla daha kısa anlatmaktadır. Ona göre Übey b. Halef, Hz. Peygamber'i harbesi ile vurmak için

saldırmıştır. Ancak Allah Resulü elinden harbesini almış ve Übey'i kendi silahı ile öldürmüştür. (İbnü'l-Esîr, 1987: II, 49).

Vâkıdî ve İbn Sa'd'ın rivayetlerine göre Übey b. Halef'in Hz. Muhammed'i tehdidi Medine'de olmuştur. O, Bedir'de esir alınmış ve fidyesi ödendiğinde serbest bırakılmıştı. Serbest kaldığında, Hz. Peygamber'e, *bir atım var. Seni o ata binerek öldürmek için onu her gün bir farak (3 kg ağırlığında bir ölçü birimi) mısırla besliyorum* diyerek tehdit etmişti. Hz. Peygamber de ona, *inşallah ben seni o atın üzerinde öldüreceğim* karşılığını vermişti. Uhud Savaşı'nda yukarıda aktarıldığı gibi Übey b. Halef atı ile üzerine geldiğinde Hz. Peygamber'in fırlattığı mızrak kaburgalarına isabet ederek birini kırmıştı. Nitekim Übey, aldığı bu darbenin tesiri ile yaralı bir şekilde Mekke'ye taşınırken Batnî Râbiğ veya Serîf'de ölmüştür. (Vâkıdî, 1855: 247; İbn Sa'd, 2015: II, 45, 46).

Hendek Savaşı süreci, Medine'den çıkarıldıktan sonra Hayber'e giderek buradaki soydaşlarına katılan Sellâm b. Ebi'l-Hukayk, Huyey b. Ahtab ve Rebî b. Ebi'l-Hukayk gibi Benî Nadr Yahudilerinin ileri gelenlerinin Mekke'ye giderek Kureyşliler'i Müslümanlara karşı kışkırtmaları ile başlamıştır. Bu savaşa Kureyşliler, Hayber Yahudileri, Gatafânlılar, Fezâreliler, Esedoğulları ve Süleymoğulları gibi birçok kabile katıldığı için Ahzab Savaşı da denilmiştir. 10-12.000 kişiden oluşan düşman ordusunun başkomutanlığını ise Ebu Süfyan b. Harb üstlenmiştir. Savaş, 7 Şevval 5/1 Mart 627'de başlamış, 1 Zilkade 5/24 Mart 627'de sona ermiştir. (İbnü'l-Esîr, 1987: II, 70; Muhammed Hamîdullah, "Hendek", 1998: XVII, 194-195).

Mekke'nin başını çektiği hizipler Medine üzerine yürüdüklerinde Hz. Peygamber, Selmân-ı Fârisî'nin verdiği taktikle şehrin etrafına hendek kazdırmıştı. Ahzab ehli, Medine'ye gelip çevresindeki hendeği gördüklerinde Müslümanları muhasara altına aldılar. Onlar, bir taraftan böyle bir taktik karşısında ne yapacaklarını araştırmaya, bir taraftan da hendeğin dar yerinden geçme girişimlerinde bulunmaya başladılar. (İbn Hişâm, 1994: III, 311; İbnü'l-Esîr, 1987: II, 70; Muhammed Hamîdullah, "Hendek", 1998: XVII, 194-195).

Kuşatmanın devam ettiği günlerden birinde müşriklerden Amr b. Abdî Vedd b. Ebî Kays, İkrime b. Ebî Cehil, Hübeyre b. Ebî Vehb el-Mahzûmî, Nevfel b. Abdullah b. Muğire el-Mahzûmî ve Dırâr b. Hattâb b. Mirdâs'ın da içinde bulunduğu bir grup süvari hendeği geçmeyi başardılar. Hendeği geçen müşrikleri birkaç Müslüman'la birlikte Hz. Ali karşıladı. Müslümanların tarafına geçmeyi başaranlardan birisi de yaşı bir hayli ilerlemiş olan meşhur

savaşçı Amr b. Abdi Vedd idi. Mekkelilerin mübârizlerinden birisi olan Amr, Bedir Savaşı'na katılmış ancak burada ağır bir yara aldığı için Uhud Savaşı'na katılamamıştı. O, Muhammed ve ashabından Bedir'de öldürülen Mekkelilerin ve kendinin intikamını almadıkça yağ sürmemek üzere yemin etmişti. Bu sözünü yerine getirebilmek için de ilerleyen yaşına rağmen Medine önlerine kadar gelmişti. Bu arada tanınması için elbisesinin üzerine bir takım alametler takmayı da ihmal etmemişti. Atını Müslümanların karşısında durduran Amr, Müslümanları mübârezeye davet etti ve şu şiiri okudu:

*-Sizi bir araya toplamak için bağırımdan sesim kısıldı.
Benimle savaşacak kimse yok mu?*

Ondan korktukları için Müslümanlardan çıt çıkmıyor, bu meydan okumaya karşılık veremiyorlardı. Ancak Ali b. Ebu Tâlib:

-Yâ Resulallah onunla ben savaşırım dedi. Hz. Muhammed ise onun Amr'a karşı çıkmasına izin vermedi. Ali bu cümlesini üç kez tekrarladığında onun mübârezeye çıkmasına izin verdi. Ali vuruşmaya çıkmadan önce kendi kılıcını ona kuşatıp sarığını başına doladıktan sonra, *Allahım! Onun üzerinden yardımını eksik etme* diye dua etti. Ali meydana doğru yürürken Amr da atını ona doğru sürdü. Ortada buluştuklarında Amr at üzerinde, Ali ise yaya idi. Ali:

-Ey Amr! Sen cahiliye döneminde bir kimse seni üç şeyden birine davet ederse onu kabul edeceğini söyledin dedi. Amr:

-Evet diye karşılık verdiğinde Ali:

- O halde ben, seni, Allah'tan başka İlâh olmadığına, Muhammed'in Allah'ın Resulü olduğuna şehâdete ve Allah'a teslim olmaya davet ediyorum dedi. Amr:

-Ey kardeşimin oğlu bunları geç, başka dileğin var mı diye sordu. Ali:

-Şehrine dön, eğer Muhammed iddiasında haklı ise bu yaptığınla insanlara yardım etmiş olursun. Bunun dışında bir şey olursa zaten bu senin arzu ettiğin şeydir dedi. Amr:

-Bu öyle bir sözdür ki Kureyş'in kadınları bile asla böyle bir şey konuşmaz. Ben adayacağımı adadım. Yağ sürmeyi bile kendime haram kıldım diye karşılık verdikten sonra

-Üçüncü dileğin nedir diye sordu. Ali:

-Teke tek savaş diye karşılık verdi.

Bu cevap üzerine Amr güldü ve şöyle dedi:

-Ben Araplardan hiç birinin benimle bu şekilde konuşacağını ümit etmezdim. Senin gibi birisini öldürmek istemem. Baban benim dostumdu, haydi dön git, sen genç bir delikanlısın. Ben Kureyş'in ulularından Ebu Bekir ve Ömer'i istiyorum. Ali:

-Ben ise seni mübârezeye davet ediyorum, seni öldürmek beni sevindirir diye cevap verdi. Bu cevap karşısında hayret içinde kalan Amr atından yere atladı. Ali'nin verdiği cevaptan sözün bittiği yere geldiklerini anlamıştı. O, kılıcını çekti ve hasmının karşısına dikildi. Çok geçmeden de kılıçlar inip kalkmaya, savaş naraları ortalığı inletmeye başladı.

Ali ve Amr öyle şiddetli bir savaşa tutuşmuşlardı ki ortalığı bir toz bulutu kaplamıştı. Onları seyreden insanlar ne olup bittiğini göremiyorlardı. Ancak biraz sonra tozun altından duydukları tek bir sesleriyle Ali'nin Amr b. Abdi Vedd'i öldürdüğünü anlayabildiler. (İbn Hişâm, 1994: III, 299, 311, 312; İbn Sa'd, 20125: II, 69; Ya'kûbî, 2010: I, 369; Taberî, 1987: III, 172, 173; İbnü'l-Esîr, 1987: II, 72).

Hz. Muhammed, Zilkâde 6/Mart-Nisan 628'da gördüğü bir rüya üzerine umre maksadıyla 1400-1500 kişilik bir sahabe gurubu ile Medine'den Mekke'ye doğru yola çıktı. Müslümanlar her ne kadar bu sene Mekke'ye girip hac ibadetlerini yerine getiremediyseler de sonuçta Mekkelilerle Hudeybiye Antlaşması imzalandı. Anlaşma maddelerinden birisi de iki taraf arasında 10 yıl savaş yapılmayacak olmasıydı. Aynı maddeye göre taraflardan birisi bu ittifakta yer almayan kabilelerden birisi ile savaş yaparsa diğeri bu savaşa karışmayacaktı. Bu antlaşma ile Medine şehir devleti siyasî ve hukukî bir statü kazanmıştı. Çünkü artık Kureyşli müşrikler, Müslümanları kendilerine denk kabul ediyorlardı. Allah Resulü, anlaşmadan sonra Medine'ye döndü. (Vâkîdî, 1855: 386-388; İbn Hişâm, 1994: III, 334-337; İbn Sa'd, 2015: II, 97-105; Ya'kûbî, 2010: I, 373, 374; Taberî, 1987: III, 212-230; el-Mes'ûdî, 1893: 255; İbnü'l-Esîr, 1987: II, 86-91; Muhammed Hamîdullah, 1998: XVIII, 297-299).

Hz. Muhammed, Medine'de hicretin 6. yılının Zilhicce ayının tamamını ve Muharrem ayının bir kısmını geçirdikten sonra şehrin kuzeyinde yer alan bir Yahudi yerleşim yeri olan Hayber üzerine yürüdü. (Vâkîdî, 1855: 389, 390; Taberî, 1987: III, 251, 252; İbnü'l-Esîr, 1987: II, 86-91; Muhammed Hamîdullah, 1998: XVII, 20-22). Nâim, Kamûs, Sa'b b. Muâz, Şık, Natâh, Ketîbe, Vatîh ve Sülâlim gibi kalelerden oluşan Hayber, bu günlerde Müslümanlar aleyhine yapılan ittifakların merkezi haline gelmişti. Medine'den çıkarılan, Kurayza ve Benî Nadr Yahudileri buradaki soydaşlarına katılmışlardı. Hayber Yahudilerinin Mekkele müşriklerle Müslümanlar aleyhine anlaşmaları olduğu gibi Gatafan, Benî Fezâre ve Benî Süleym gibi kabileleri de kendi taraflarına çekmeyi başarmışlardı. Hz. Peygamber Mekkelilerle antlaşma yapıp

Medine'nin güney tarafından emin olduktan sonra Hicretin 7. yılında şer ittifakının merkezi olan Hayber üzerine yürüdü. (Vâkıdî, 1855: 389-390; Taberî, 1987: III, 251; İbnü'l-Esîr, 1987: II, 99; Hamîdullah, 1998: XVII, 21, 22).

Hayber'de ilk fethedilen Nâim, ikincisi ise Sa'b b. Muâz Kalesi oldu. Bu ikisinden sonra Müslümanlar diğer kaleleri teker teker ele geçirdiler. Son fethedilen iki kale ise Vatih ve Sülâlim oldu. (Vâkıdî, 1855: 391; Halife b. Hayyât, 2001: 107, 108; Taberî, 1987: III, 252). Kaynaklarda, Hayber'in fethi günlerinde üzerinde durduğumuz konu ile ilgili ilginç anekdotlara yer verilmektedir. Bunlardan birisi Yahudilerin meşhur savaşçısı Merhab b. Hâris ve Muhammed b. Mesleme arasında geçen mübârezedir. Merhab kendisinin içinde bulunduğu kale kuşatıldığında silahlanarak dışarı çıktı ve Müslümanların karşısında durarak şu şiiri okudu:

Hayber bilir ki ben Merhab'ım.

Tepeden tırnağa silahlı, tecrübeli bir bahadırım.

Bazen dürterim, bazen çarparım,

Aslanlar öfkeyle birbirlerine yaklaştıkları zaman.

Benim koruluğum öyle bir koruluktur ki, ona yaklaşılmaz.

Merhab, bu beyitleri okuduktan sonra Müslümanlara kendisi ile mübârezeye çıkacak kimse var mı? diye seslendi. Hz. Peygamber, bu meydan okuma karşısında sahabilere döndüğünde Muhammed b. Mesleme, *yâ Resulallah! Onunla mübârezeye ben çıkacağım. Çünkü onlar, daha dün benim kardeşimi öldürdüler ve kardeşimin kanı yerde kaldı* dedi. Hz. Muhammed, *öyleyse kalk dedikten sonra Allahım! Düşmanına karşı Muhammed'e yardım et* diye dua etti.

Muhammed b. Mesleme ve Merhab birbirlerine yaklaştıklarında vuruşmaya başladılar. Ölümüne dövüşe, bir süre sonra aralarına giren bir ağacı kendilerine siper ederek devam ettiler. Biri saldırdığında diğer ağacın arkasına gizlendiği için her kılıç darbesi ağacın bir dalını koparıyordu. Sonunda ağaç budana budana bir adam şeklini almıştı. Merhab'ın bir hamlesini Muhammed kalkanı ile savuşturunca kılıç onun deri kalkanına saplanıp kalmıştı. Bunu fırsat bilen Muhammed bir kılıç darbesi ile Merhab'ı yere serdi. (Vâkıdî, 1855: 391; İbn Hişâm, 1994: III, 458-461; Halife b. Hayyât, 2001: 107, 108; Taberî, 1987: III, 251-253; İbnü'l-Esîr, 1987: II, 99-101; Muhammed Hamîdullah, İslâm Peygamberi, 1980: I, 637-640).

Merhab'ın öldürülmesinden sonra bu kez meydana kardeşi Yâsir yürüdü. Yâsir de Merhab gibi şiir okuyor ve şöyle diyordu:

Hayber bilir ki ben Yâsir'im.

Tepeden tırnağa silahlı cesur bir yiğidim.
 Aslanlar koşarak karşılaştıklarında,
 Yiğitler benim hücumumdan kaçınır.
 Benim tarafımdan korunan koruluğa kim saldırırsa,
 Ölüm onun için hazırdır.

Yâsir'in karşısına ise Zübeyr b. Avvâm çıktı. Zübeyr de bir şiir okuyup kendini övdükten sonra ikisi arasında kıyasıya bir vuruşma başladı. Zübeyr meydana çıktığında insanlar merakla sonucun ne olacağını bekliyorlardı. Endişe edenlerden birisi de Zübeyr'in annesi Safiye binti Abdülmuttalib idi. Safiye, Hz. Peygamber'in yanına gelerek oğlunun öldürülüp öldürülmeyeceğini sordu. Hz. Peygamber ona, Zübeyr'in Yâsir'i öldüreceği müjdesini verdi. Çok geçmeden de haber verdiği gibi Zübeyr, Yâsir'i öldürmeyi başardı. Zübeyr'in bu kahramanlığına arkadaşları hayran kalmışlardı. Daha sonra bu hayranlıklarını ifade etmek için kılıcının keskin olduğunu söylediklerinde o, *hayır kılıcım keskin değildi ancak ben onu zorladım* diye cevap verdi. (İbn Hişâm, 1994: III, 461; Taberî, 1987: III, 253).

Diğer bir rivayete göre Merhab, Hz. Ali ile mübârezeye çıkmış ve onun tarafından öldürülmüştür. Hayber'in kaleleri fethedilmiş ancak Vatîh ve Sülâlim henüz ele geçirilememişti. Hz. Peygamber bir gün bayrağı Ali b. Ebu Talib'e verdi ve savaşması için teşvik etti. Bayrağı alan Ali, sahabelerle bu kalelerin önüne geldiğinde karşısına Yahudilerin ünlü kahramanı Merhab çıktı. Başında miğfer, miğferin üzerinde de delerek tutturduğu yumurta gibi bir taş olan Merhab, Ali'nin karşısına çıktığında kendini öven ve yukarıda kaydedilen şiiri okudu. Üzerinde saçaklarını aşağıya doğru saldırgı erguvânî kırmızı bir elbise olan Ali de bu şiire kendini öven bir şiirle karşılık verdi:

Ben annesinin Haydar ismini verdiği kimseyim.
 Ben sizi kılıcımla çok hassas bir şekilde ölçerim.
 Ben saldırışı şiddetli olan ormanların aslanıyım.

Ali şiirini bitirdikten sonra aralarında amansız bir savaş başladı. Hamleler birbiri ardına geldi. Ali'nin indirdiği kılıç darbesi ile Merhab'ın miğferinin üzerine bağladığı taş ve miğfer parçalandı. İbnü'l-Esîr, bu darbenin Merhab'ın kalkanını da parçaladığını belirtmektedir. Hamle öyle şiddetli yapılmıştır ki kılıç, Merhab'ın kafatasını da keserek azı dişlerine kadar inmiştir. Merhab'ın öldürülmesi Yahudilerin cesaretlerinin kırılmasında etkili oldu. Ümitsizlikleri ve panikleri arttığı için Hayber'in fethi hızlanmıştır. (İbn Sa'd, 2015: II, 113-115; Ya'kûbî, 2010; I, 374, 375; Taberî,

1987: III, 254, 255; Taberi, 1992:V, 606, 607; İbn Abdi'l-Ber, 2002: 527; İbnü'l-Esîr, 1987: II, 100, 101; İbn Abdi'l-Ber, 2002: 527).

Hz. Peygamber, Kureyşlilerin 6/628 yılında imzalanan Hudeybiye Barış Antlaşması'nın şartlarını ihlal edip müttefiği olan Huzaalıların öldürölmeleri olayına karıştıklarını öğrendiğinde 13 Ramazan 8/4 Ocak 630'da 10.000 kişilik bir ordu ile Medine'den ayrıldı ve Mekke üzerine yürüdü. Mekke, 20 Ramazan 8/11 Ocak 630'da fethedildi. Fetihden sonra Hz. Peygamber bir süre şehirde kaldı. Çok geçmemişti ki Sakîf, Cüşem, Sa'd b. Bekir ve diğer kabilelerle de birleşen Hevâzinlilerin Mâlik b. Avf başkanlığında Müslömanların üzerine yürömek amacı ile Zü'l-Mecâz tarafında bir vadi olan Huneyn'de toplandıkları haberini aldı. Bu haberi kendisine Abdullah b. Ebu Hadred el-Eslemî getirmişti. O, Mekke'nin fethinden 17 gün sonra yani 6 Şevval 8/27 Ocak 630'da 12.000 kişilik bir ordu ile hareket etti. Huneyn'e 11 Şevval 8/1 Şubat 630'da ulaşan ve geceyi bekleyerek geçiren Müslömanlar, perşembe günü şafak vaktinde vadiye doğru harekete geçtiler. Ancak vadinin dar yerlerine pusu kurmuş olan müşrik ordusu aniden onların üzerine ok yağdırmaya başladılar. Hiç beklemedikleri bir anda ok sağanağı ile karşılaşan Müslömanların düzeni bozuldu ve büyük bir panik yaşadılar. Bu karışıklığa ürken deve ve atların zapt edilememesi eklenince panik havası bozguna dönüştü. (İbn Hişâm, 1994: IV, 115, 116; İbn Sa'd, 2015: II, 136-141; Halife b. Hayyât, 2001: 113, 114; Ya'kûbî, 2010: I, 381, 382; Taberî, 1987: III, 312-316; Mes'ûdî, 1893: 269, 270; Yâkût 1977: II, 229; Muhammed Hamîdullah, "Huneyn", 1998: XVIII, 376-377; Bozkurt- Küçükaşçı, 2003: XXVIII, 557, 558).

Müttefiklerin saldırıları ile tam bir can pazarı yaşanmaya başlayan Huneyn Vadisi'nde Müslömanların tekrar savaş düzenine girmesi mümkün görünmüyordu. Ancak bu bozgun havası Allah Resulü'nün metaneti ve gayretleri ile dağıldı ve Müslömanlar tekrar onun çevresinde toplanarak karşı hücumla geçtiler. İki taraf arasında yaşanan şiddetli bir savaştan sonra fazla dayanamayan müşrikler bütün varlıklarını savaş meydanında bırakarak çekilmek zorunda kaldı. Onların kimi Taif'e, kimi Evtas'a kaçarlarlarken bazıları da soluğu Nahle'de almışlardı. Hz. Muhammed, kaçan müşriklerin tekrar toparlanmalarına fırsat vermek istemiyordu. Bu sebeple arkalarından birlikler gönderdi. Evtas'a gönderdiği birliğin başına Ebu Âmir el-Eşari'yi komutan tayin ederken yeğeni Ebu Musa el-Eşari'yi de ona yardımcı olarak atadı. (İbn Şihâb ez-Zührî, 2016: 82; İbn Hişâm, 1994: IV, 115-119; Vâkıdî, 1855: 417-420; İbn Sa'd,

2015: II, 155; Taberî, 1987: III, 316, 320; İbn Kesîr, 1967: IV, 326, 339).

Ebu Âmir el-Eş'arî Evtas'a ulaştığında müşriklerin karargâhına yaklaştı ve ordusunu savaş düzenine soktu. İki taraf tekrar savaşa tutuşmadan birbirlerine meydan okudular. Ebu Âmir, karşısına çıkan dokuz Hevazınli ile teker teker çarpıştı. O, karşısına çıkanları önce İslâm'a davet ediyor, kabul etmeyenleri öldürüyordu. Nihayet başına sarı bir sarık takmış olarak mübârezeye çıkan onuncu müşriği de öldürdü. (İbn Sa'd, 2015: II, 155; İbn Kesîr, 1967: IV, 339; Topaloğlu, 1994: X, 94).

Ebu Âmir, savaş sırasında dizine isabet eden bir okla kımıldayamaz duruma gelmişti. Amcasının yaralandığını gördüğünde Ebu Musa, bu oku ona kimin attığını sordu. Ok, Cüşem Oğullarından Seleme b. Düreyd tarafından atılmıştı. Ebu Âmir, kendini yaralayan adamı ona gösterdiğinde, Ebu Musa onun üzerine yürüdü. Seleme, onu gördüğünde geri dönüp kaçmaya, Ebu Musa da peşinden koşmaya başladı. Ancak yetişemeyince ona hakaret ederek *benden kaçmaya utanmıyor musun, sen Arap değil misin* şeklindeki cümleleri ile onu bir taraftan tahrik etti. Tahriklerine devam edince hakaretlere dayanamayan Seleme, geri dönerek vuruşma pozisyonu aldı. Çok geçmeden ikisi arasında kıyasıya bir çarpışma başladı. Sonunda Ebu Musa bir kılıç darbesi ile onu öldürdü. Daha sonra Ebu Âmir'in yanına vardı ve *Allah seni yaralayamı öldürdü* diyerek müjdeyi verdi. Ebu Âmir ise ondan dizindeki oku çıkarmasını söyledi. Ebu Musa oku çıkardığında birden yaradan kan boşalmaya başladı. Vefat edeceğini anlayan Ebu Âmir, ondan son isteğini, *ey kardeşimin oğlu Resulullah'a git, selamımı ilet ve bana dua etmesini söyle* cümleleri ile dile getirdi. Çok geçmeden de ruhunu teslim etti. Bu dilek iletildiğinde Hz. Peygamber (s.), ellerini açtı ve *Allahım! Ebu Âmir'i başıyla ve ona cennette ümmetime vereceğin en yüksek dereceyi ver* diye dua etti. (İbn Hişâm, 1994: 131, 132; İbn Sa'd, 2015: II, 155; Taberî, 1987: III, 321, 322; İbn Kesîr, 1967: IV, 239; Topaloğlu, 1855: X, 94).

Hiz. Ebu Bekir (11-13/632-634)'in hilafet makamına getirildiği günlerde ortaya çıkan tehlikelerden birisi de irtidat hareketleri ve Yalancı Peygamberler oldu. Bunlardan birisi de Yemâme'de zuhur eden Müseylimetü'l-Kezzâb idi. Hiz. Ebu Bekir tarafından Müseylime'nin üzerine gönderilen Hâlid b. Velid'in başında bulunduğu ordu ile Benî Hanîfe arasındaki savaş, Akribâ denen yerde 12/633 yılında yapıldı. Çok sayıda Müseylime taraftarının öldürüldüğü savaşta, 600'den fazla da şehit verildi. Sonunda Müseylime'nin de öldürüldüğü savaş, Müslümanlar

tarafından kazanıldı. (İbn Abdi'l-Ber, 2002: 197, 198; İbn Miskeveyh, 2003: I, 184, 185; İbnü'l-Esîr, 2012: 332, 333; Fayda, 1987: XV, 291).

Yemâme Savaşı'nın şiddetlendiği, tam bir can pazarının yaşandığı zamanda bile Müseylime'nin kabilesi onu terk etmiyor, öldürülenlerine de aldırılmıyordu. Galibiyet iki taraf arasında gidip geliyor, bir türlü sonuç alınamıyordu. Uzayan vuruşmalar da çok sayıda insanın ölümüne sebep oluyordu. Hâlid b. Velîd, Müseylime öldürülmeden savaşın kazanılamayacağını anlamıştı. Bu sebeple o:

-Ben boyun eğmeyen Velîd'in oğluyum. Ben Âmir ve Zeyd'in oğluyum diyerek meydana çıktı ve Hanîfe Oğullarına meydan okudu. Meydan okuma sırasında şu şiiri okuyordu.

Ben şeyhlerin oğluyum, kılıcım ise gazaptır.

Öfke sana ulaştığında, olabileceklerin en büyüğüdür.

Bu davete Yemâmeliler cevap vermekte gecikmediler. Hâlid ise karşısına çıkan savaşçıların tamamını öldürdü. Hâlid, Müseylime'yi de mübârezeyle davet etti. Ancak onun meydan okumasına Müseylime cevap vermedi. Hâlid'in bu taktiği Müslümanların üzerinde de etkisini göstermekte gecikmedi. Çok geçmeden Yemâmelilere karşı üstünlük sağlamayı başardılar. Hanîfe Oğulları çok fazla kayıp verince çareyi etrafı surla çevrili bir bahçeye sığınmakta buldular. Ancak Müslümanlar bu bahçeye de girmeyi başardılar. Hanîfe Oğullarının sığındığı bahçe onların mezarları oldu. Nitekim daha sonra bu bahçeye Hadîkatü'l-Mevt (Ölüm Bahçesi) ismi verilmiştir. Müseylime de savaş esnasında (Rebîülevvel 12/Mayıs-Haziran 633) Vahşi b. Harb'in fırlattığı bir mızrakla hayata veda etti. (İbn Hişâm, 1994: III, 98; Taberî, 1987: IV, 111, 112; İbn Miskeveyh, 2003: I, 185; İbnü'l-Esîr, 1987: II, 221,222; Önkal, 2006: XXXII, 90, 91).

Hız. Ebu Bekir döneminde Arabistan Yarımadası itaat altına alındıktan sonra Sâsânî ve Bizans topraklarına doğru genişleyen fetihlerin yönü, Hız. Ömer döneminde de aynı istikamette devam etti. İkinci Halife'nin vefat yılı olan 23/643-644 yılına geldiğinde Sâsânîler Devleti ortadan kalkarken Bizans topraklarında da çok önemli bölgeler İslâm hâkimiyetine geçti. Müslümanlar için aynı anda dönemin iki büyük gücü ile mücadele etmek kolay olmadı. Nitekim bu fütûhât, çok sayıda savaş ve şehidin üzerinden taçlandı. Bu savaşlardan birisi de Irak'ın fethini hazırlayan ve İran'ın ele geçirilmesine ivme kazandıran Kâdisiyye Savaşı oldu. Kûfe'ye 15, Uzeyb'e de 4 fersah uzaklıktaki Sâsânîlerin en önemli sınır şehri olan Kâdisiyye'de 14/635-636 yılında Farslarla Müslümanlar

arasında yapılan savaşta çok sayıda kahramanlıkların yanında mübâreze örnekleri de sahnelendi.

Sâsânî Devleti tahtına 13/634-635'de Şehriyâr'ın oğlu III. Yezdicerd çıkarıldı. (Yâkût el-Hâmevî,1977: IV, 291; İbnü'l-Esîr, 1987: II, 294.Yücesoy, 2001: XXIV, 136). Hz. Ömer'e durum bildirildiğinde o, Irak cephesine Sa'd b. Ebî Vakkas komutasında takviye birlikleri gönderdi. Sa'd, orduyu Şıraf'da toplayıp düzene soktuktan sonra harekete geçti ve Uzeyb ve Kantara yolu ile Kâdisiyye'ye geldi. Bu günlerde bölgenin komutanı olan Müsennâ b. Hârise, takviye kuvvetleri gelmeden vefat etmişti. Vefat etmeden de yerine vekil olarak Beşir b. el-Hasâsiye'yi bırakmıştı. Irak ordusunun başına, Halife Ömer'in emri ile Sa'd b. Ebî Vakkas geçti. (İbnü'l-Esîr, 1987: II, 299, 300).

Medâin'de tahta çıkan III. Yezdicerd'in huzuruna gönderilen İslâm elçileri yapılan görüşmelerden bir netice elde edemedi geri döndüler. Aynı günlerde Kisra, Irak cephesinde Müslümanlarla savaşma görevini ünlü komutan Rüstem'e verdi. Bu görevi gönülsüz kabul eden Rüstem, Medâin'den ayrılarak Sabât, Kûsâ, el-Birs ve Hîre yolu ile Necef'e geldi. Bu günlerde diğer bir Fars komutanı olan Câlînûs da Necef ile Seylhîn arasında bulunuyordu. (İbnü'l-Esîr, 1987: II, 304-308).

Kâdisiyye'de karargâh kurmuş olan Sa'd b. Ebî Vakkas da çevreye seriyeler ve keşif kolları gönderiyordu. Bunlardan birisi de Amr b. Ma'dikerib ve Tuleyha b. Huveylid el-Esedî komutasında gönderdiği müfreze idi. Onlar İslâm ordugâhından henüz bir fersahtan biraz fazla uzaklaşmışlardı ki Fars askerlerini ve hayvanlarını gördüler. Amr, yanındaki askerlerle birlikte durumu Sa'd'a haber vermek için geri döndü. Ancak Tuleyha dönmeyi reddetmiş ve onlardan ayrılarak gizlice Rüstem'in karargâhına gitmişti. Amacı, Sâsânî ordusu hakkında bilgi toplamak, bu arada ganimet olarak bir şeyler ele geçirmektir. O, düşman karargâhında gece boyunca dolaşırken üç askerın atlarını gizlice çözdü. Bu atları yedeğe aldıktan sonra kendi atına atladı ve dörtnala oradan uzaklaştı. Tuleyha'nın atlarını götürdüğünü fark eden askerler ise onun peşine takılmışlardı. Tuleyha, kendine yetişen ve hücumu geçen ilk askeri öldürdü. Daha sonra ikinci askeri de öldürdükten sonra kaçmaya devam etti. Üçüncü cengâver de onun peşinden atını mahmuzlarken öldürülen iki Farslıyı gördü. Öldürülen iki asker, onun amca çocukları idiler. Bu sebeple gördüğü manzara, Tuleyha'ya olan kinini daha da artırmıştı. O, akrabalarının intikamını almak için takibe devam etti ve nihayet ona yetişti. Ancak Tuleyha zannettiği gibi kolay mağlup edilecek birisi değildi. Nitekim kendisine

yaklaştığında Tuleyha aniden onun üzerine saldırdı ve esir aldı. Diğer Fars askerleri ise Tuleyha'nın Müslüman karargâhına yaklaştığını gördüklerinde geri dönmek zorunda kaldılar. (ed-Dineverî, 2017: 180; Taberî, 1987: IV, 236; İbnü'l-Esîr, 1987: II, 308, 309).

Tuleyha, esir aldığı Farslı ile Sa'd'ın huzuruna çıktı ve olup biteni anlattı. Tercüman vasıtası ile durum esir alınan Farslıya sorulduğunda o, önce kendisine eman verilmesini istedi. Kendisine eman verilince durumu şöyle anlattı:

Ben, çocukluğumdan beri savaşların içindeyim. Çok kahramanlık hikâyesi dinledim. Ancak beni esir eden bu arkadaşınız gibi kendi ordusundan iki fersah uzaklıkta, 70.000 kişinin bulunduğu bir düşman karargâhına giren dahası girdiği gibi çıkmayıp süvarilerin atlarını alıp gelen birisini görmedim. Onun öldürdüğü birinci asker, bin kişiye denk bir savaşçı olarak kabul ediliyordu. İkinci öldürdüğü de bir o kadar kişiye eşit idi. Daha sonra ona ben yetiştim ki arkamda bana denk bir savaşçı olduğunu sanmıyorum. O ikisinin intikamını alayım derken beni de esir etti. Esir asker Fars ordusunun durumunu da anlattıktan sonra Müslüman oldu. Sa'd'ın, Müslim adını verdiği Farslı savaşçı bundan sonra Tuleyha'dan ayrılmadı. (İbnü'l-Esîr, 1987: II, 309).

Rüstem komutasındaki Fars ordusu Medain'den ayrıldıktan dört ay sonra Kâdisiyye'ye gelmiş ve Atık denen yerde karargâh kurmuştu. Sa'd b. Ebî Vakkâs komutasındaki İslâm ordusu ise arada bulunan nehrin karşısına daha önce gelmişti. İki taraf arasındaki gerekli görüşmelerden olumlu bir sonuç alınamayınca savaş kararı alındı. Kâdisiyye Savaşı dört gün sürdü. Araplar bu dört günün birincisine Ermâs, ikincisine Eğvas, üçüncüsüne Imâs, dördüncü günün gecesine leyletü'l-Herîr ve aynı güne de Kâdisiyye ismi verdiler. Ermâs Günü olarak isimlendirilen birinci günde Fars ordusu aradaki nehri geçti ve İslâm ordusunun karşısında yerini aldı. Çok geçmeden de iki taraf arasında savaş başladı. İslâm kaynakları Kâdisiyye Savaşı sürecinde yaşanan kahramanlık ve mübâreze örneklerine yer vermektedir. (İbnü'l-Esîr, 1987: II, 299-319). Bunlardan birisi yukarıda keşif kolu askerleri arasında gönderildiğinden bahsettiğimiz Mezhic kabilesinden Amr b. Ma'dikerib'in yaptığı savaştır. Kâdisiyye'de ilk gün ordular yerlerini aldıklarında Fars ordusundan bir cengâver Müslümanların karşısına çıktı ve onları mübârezeye davet etti. Bu askerin karşısına İslâm ordusundan Amr b. Ma'dikerib çıktı. İki savaşçı karşılaştıklarında Amr, Fars askerini yakaladığı gibi yere çarptı ve

boğazını keserek öldürdü. Daha sonra onun pazu bentlerini ve kemerini ganimet alarak arkadaşlarının arasına döndü. (İbnü'l-Esîr, 1987: II, 319; Yâkût el-Hamevî, 1977: IV, 292).

Kâdisiyye Savaşı günlerinde Hz. Ömer, Suriye cephesinin komutanı Ebu Ubeyde b. Cerrâh'a haber göndererek Sa'd b. Ebî Vakkâs'a yardımcı kuvvet göndermesini emretti. Ebu Ubeyde, seçmiş olduğu askerleri, Hâşim b. Utbe b. Ebî Vakkâs'ın komutası altında Irak ordusuna yardım için gönderdi. Bu ordunun öncü kuvvetlerinin başında ise Temim kabilesinden Ka'kâ' b. Amr vardı. Ka'kâ', İslâm ordugâhına vardığında önce askerleri heyecana getirecek bir konuşma yaptı. Daha sonra da onlara, benim yaptığım gibi yapınız diyerek Farslıların karşısına çıktı ve onları mübârezeye davet etti. Bu meydan okumaya Fars ordusundan Zü'l-Hâcib cevap verdi ve meydana yürüdü. İki savaşçının tuttuğu savaştan galip gelen ise Ka'kâ' oldu. Zü'l-Hâcib'in öldürülmesi Fars ordusunun moralini bozarken Müslümanların cesaretini artırdı. (İbnü'l-Esîr, 1987: II, 322).

Ka'kâ' b. Amr, Fars ordusuna ikinci kez meydan okudu ve kendisi ile çarpışacak bir mübâriz istedi. Bu sefer onun karşısına Fîruzân ve Banzuvân isimlerinde iki savaşçı çıktı. Bunun üzerine Teymüllât oğullarından Hâris b. Zibyân b. Hâris ortaya atılarak Ka'kâ'nın yanında yer aldı. Bu dört kişi iki gruba ayrılarak savaşa tutuştu. Ka'kâ' Fîruzân'la, Hâris de Banzuvân'la eşleşmişti. Yapılan savaş ise Müslümanlar kazandı. Ka'kâ' Fîruzân'ı, Hâris de Banzuvân'ı öldürdü. (İbnü'l-Esîr, 1987: II, 322, 323).

Aynı gün Fars askerlerinden de Müslümanlara meydan okumalar görüldü. Farslı bir asker ortaya çıkarak Müslümanlara meydan okudu. Buna karşı A'râf b. el-A'lem el-Ukaylî çıktı ve çarpışma sonunda onu öldürdü. Bunun üzerine A'râf'ın karşısına bir başka Farslı savaşçı çıktı ve onunla savaşa tutuştu. Ancak A'râf onu da öldürdü. Arkadaşlarının öldürülmesine dayanamayan ve A'râf'ın üzerine yürüyen birkaç Fars askeri onu yere yıktılar ve silahını aldılar. Ancak A'râf onların gözlerine toprak atarak ellerinden kurtulmayı başardı. Daha sonra da arkadaşlarının yanına döndü. (İbnü'l-Esîr, 1987: II, 323).

Ağvas gününde mübârezeye çıkan Müslümanlardan birisi de A'ver b. Kutbe idi. A'ver Sicistan Şehriyârı'nı mübârezeye davet etti. İki savaşçı ortada buluşarak savaşa başladılar ancak uzun süre birbirlerine üstünlük sağlayamadılar. Savaşın sonunda ikisi de birbirlerini öldürdüler. (İbnü'l-Esîr, 1987: II, 324).

Konu Araplarda mübâreze geleneği olunca kaynaklar, diğer milletlere nazaran daha cömert davranmaktadır. Aktarmaya ve

yorumlamaya çalıştığımız örneklerin Araplarda mübâreze geleneği konusunda bize bir fikir vereceği kanaatini taşıyoruz. Bulabildiğimiz örneklerin tamamını yazmak ise sadece makalenin hacmini artıracaktır. Konuyu uzatmanın ise sonuca bir farklılık katacağı düşüncesinde değiliz. Bu sebeple çalışmamızı, Sıffin Savaşı (36-37-657)'nda Hz. Ali ve Hureys'in yaptığı mübâreze ile bitirelim.

Hâdise, Sıffin Savaşı'nın devam ettiği günlerde yaşanmıştır. Muâviye b. Ebu Süfyân'ın kendisi ile gurur duyduğu Hureys isminde azatlı bir koruması vardı. Hureys, bazen efendisi Muâviye'nin elbisesini giyer, onun silahını kuşanır, atına biner ve onun gibi hamle yapardı. Bu şekilde donanıp savaştığı zaman insanlar onu Muâviye zannederlerdi. Muâviye onu Hz. Ali konusunda ikaz etmiş ve ondan uzak durmasını tembihlemiştir. Sıffin Savaşı'na Muaviye'nin yanında katılan Amr b. el-Âs, yalnız kaldıkları bir gün Hureys'e, *Ali ile teke tek savaş yapmaktan seni alıkoyan nedir, hâlbuki sen ona denksin* diye sordu. O da, efendisinin bunu kendisine yasakladığını söyledi. Amr, *yemin ederim ki onunla teke tek savaşırsan, onu mağlup edip öldüreceğini ümit ediyorum. Eğer onu öldürürsen ondaki şerefi de yok edersin* dedi. Daha sonra bu konuda o kadar çok konuştu ve süsleyip püsledi ki bu fikir Hureys'in kafasına da yattı. O, artık kendini Hz. Ali'yi mübâreze de öldüren bir kahraman olarak görmeye başlamıştı. Hayal dünyasında, Ali'yi herkesin gözü önünde öldürdüğünde elde edeceği şöhret, nam ve mal içinde yüzüyordu.

Sabah olup iki taraf yerlerini aldıklarında giyinip pusatlanmış olan Hureys, meydana çıktı. Safların en önünde durdu ve Hz. Ali tarafına göz gezdirdikten sonra şöyle bağırdı:

*-Ey Hasan'ın babası! Benimle teke tek savaşa çık. Ben Hureys!*²

Bu davete icabet eden Ali, savaş meydanına ilerledi ve Hureys'in karşısına geldi. Vuruşma çok sürmedi. Hz. Ali yirmi yaşlarından beri kılıç sallıyordu. O, Hureys'e tek bir hamle yaptı. Hureys ise bu hamleyi savuşturamadı. Fazlaca şişirilen ve hayaller kuran Hureys, Ali'nin karşısına çıkma pişmanlığını bile duyamadan öldü.(Ed-Dineverî, 1888: 188, 189; ed-Dineverî, 2017: 242)

² Yâ Ebâ Hasan! Ebriz ileyye. Ene Hureys!

Sonuç

İslâm'ın ilk döneminde Bedir başta olmak üzere Arapların yaptıkları savaşların tamamında mükemmel mübâreze sahneleri görülmektedir. Diğer taraftan Câhiliye dönemini anlatan eserlerde bu geleneğin örnekleri de nakledilmektedir. Bu durum, mübârezenin, Araplarda İslâm öncesi dönemde de bilinen ve uygulanan bir savaş taktiği olduğunu ortaya koymaktadır.

Arap mübâreze geleneğine göre rakipler meydana şiir söyleyerek çıkmaktadır. Bu şiirde savaşçı kendini, kabilesini ve soyunu övmekte, hasmı üzerinde psikolojik baskı kurarak onu vuruşma konusunda tahrik etmektedir. Şiir söyleme iki savaşçının meydana buluştuklarında da başlamaktadır. Şiirler bazen karşılıklı okunmaktadır. Bu, vuruşma başlamadan hasımların birbirlerine üstünlük sağlamaya çalıştıkları bir çeşit sözlü mübârezedir. Sözlü mübârezeler sadece şiirle yapılmamaktadır. Bazen rakibin veya kavminin halk arasında nahoş görülen bir yönü dile dolanarak bazen de hasım küçük düşürülecek cümlelerle yapılmaktadır.

Meşhur savaşçılar mübâreze çıkarırken başlarına veya zırhlarına tanınmak için tülbent, sarık veya tüy gibi özel bir işaret takmaktadırlar. Meydanda buluşan hasımlar, vuruşma başlamadan birbirlerine kendilerini tanıtmakta veya anlaşmak için konuşma yapmaktadır. Ünlü mübârizler veya toplumun ileri gelenleri kendilerine denk insanlarla vuruşma hakkına sahiptirler. Soy, sop, yaş, ünlü olup olmamaları konusunda kendilerine denk görmedikleri rakiplerle vuruşmayı reddetmektedirler.

Mübâreze çıkan Araplar meydana bire bir eşleşerek savaşmaktadır. Bazen meydana buluşan çift sayısı birden fazla olabilmektedir. Mübârizler meydana birden fazla çıkararak eşleşmişlerse, hasımlarına üstünlük sağlayanlar, sağlayamayan arkadaşlarına yardım ederek düşmanını saf dışı etmektedirler.

Bazen bir savaşçı karşısına çıkan birden fazla rakipler mübâreze yapmaktadır. Bir savaşçının rakip sayısı on kişiyi bulabilmektedir. Ancak Araplar bir kişiye toplu halde hücum etmemekte savaşçının karşısına teker teker çıkmakta ve kozlarını paylaşmaktadırlar. Aman dileyen rakipler, hasımları tarafından bağışlanabilmektedir.

Araplarda mübâreze sadece savaş öncesi bir mücadele şekli olarak görülmemektedir. Savaşın en şiddetli zamanında bir savaşçı herhangi bir askere meydan okumakta, cevap verilmesi ile de aralarında ölümüne dövüş başlamaktadır.

Kaynaklarda mübârezeler geniş anlatılmamaktadır. Savaşlar uzun uzun anlatılırken mübârezeler çok kısa cümlelerle

geçilmektedir. Nakillerin yetersizliği, mübârezenin bütün yönlerini ortaya koymanın, savaşçıların rakiplerine karşı uyguladıkları strateji, taktik ve tekniklerini ayrıntıları ile anlayabilmenin en büyük engellerinden birisidir. Buna rağmen destanlar göz ardı edildiğinde kaynaklarda diğer milletlere oranla Arapların mübârezelerine daha fazla yer verilmektedir.

Nakillerde az da olsa peygamberlerin ve hükümdarların mübârezeye çıktıkları savaşlar görölmektedir. Kayıtlarda, Türk hükümdarları, Yunan ve Bizans imparatorları mübârezeye çıkarlar arasında zikredilmektedir. Bu örneklere Araplarda da rastlanmaktadır. Peygamber, devlet başkanı ve ordu başkomutanı olarak Hz. Muhammed (s) de kendine meydan okunduğunda mübârezeye çıkmaktan çekinmemiştir.

Kaynakça

- el-Bağdâdi, Muhammed b. Habîb. (1980). *Kitâbü'l-Münemmak fî Ahbâri Kureyş*. Fâruk, H. A. (Tas. ve Ta'lik.). Beyrut: Âlemü Kütüb.
- el-Belâzurî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir. (1992). *Kitâbü'l-Cümel min Ensâbi'l-Eşraf*. XIII, Zekkâr S.- Zerkeli R. (Tah. ve Tak.). Beyrut: Dâru'l Fikr.
- Beydeba Abdullah b. el-Mukaffa, (2018), *Kelile ve Dimne, Arapça Metin ve Tercüme*. Karaman, H.–Topaloğlu, B. (Çev). İstanbul: Ensar Yay.
- Bozkurt, N.- Küçükaşçı, M. S. (2003). Mekke. *İslâm Ansiklopedisi* içinde. (38. ss. 555-563). Ankara: TDV Yay.
- Cevâd Ali. (1993). *el-Mufasssal fî Târihi'l-Arab Kable'l-İslâm*. V. Byy. Cüveynî, Alaaddin Ata Melik. (2013). *Tarih-i Cihan Güşa*. Öztürk, M. (Çev.). Ankara: TTK Yay.
- ed-Dineverî, Ebu Hanîfe Ahmed b. Dâvud. (1888). *Kitâbü Ahbâri't-Tivâl*. Circâs, F. Y. (Tash.). Leyden: Matbaatü Brill.
- ed-Dineverî, Ebu Hanîfe. (2017). *el-Ahbâru't-Tivâl*. Akman Z.–Aytemür, H. S. (Çev). Ankara: Ankara Okulu Yay.
- Duman, A. (2018). Türklerde Teke Tek Savaş Geleneği. *Türkküm-2018 Uluslararası Türk Kültürü ve Medeniyeti Kongresi*, Balıkesir:
- Fayda, M. (1987). Hâlid b. Velid, *İslâm Ansiklopedisi* içinde. (15. ss. 289-292). İstanbul: TDV Yay.
- Fayda, Mustafa. (1992). Bedir Gazvesi, *İslâm Ansiklopedisi* içinde. (5. ss. 325-327). İstanbul: TDV Yay.
- Halife b. Hayyât. (2001). *Tarihu Halife b. Hayyât*. Bakır, A. (Çev.). Ankara: Bizim Büro Basımevi.

- Hândmîr, Gıyâsüddîn b. Hâce Hümâmüddîn Muhammed b. Hâce. (1395). *Habîbü's-Siyer fî Efrâdi'l-Beşer*. II, Tahran: Kitâp Fûrûş-ı Hayyâm.
- İbn Abdi'l-Ber, Ebî Ömer Yusuf b. Abdullah en-Nemerî. (2002). *el-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*. Mürşid, A. (Yay. Haz.). Ürdün: Dâru'l-A'lâm.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasan Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed b. Muhammed b. Abdülkerîm b. Abdülvâhid eş-Şeybânî. (1987). *el-Kâmil fî't-Târih*. II, Ebî'l-Fidâ Abdullah el-Kâzî. (Tah.). Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed. (2012). *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*. Beyrut: Dâru İbn Hazm.
- İbn Hazm el-Endülüsî, Ebî Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd. (1982). *Cemheretü Ensâbi'l-Arab*. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. (Tah. ve Ta'lik.). Kahire: Dâru'l-Maârif.
- İbn Hişâm. (1994). *es-Sîretü'n-Nebeviyye/Sîret-i İbn-i Hişâm Tercümesi*. III, Ege, H. (Terc.). İstanbul: Kahraman Yay.
- İbn Kesîr, Ebî'l-Fidâ. (1967). *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. IV, Beyrut: Mektebetü'l-Maârif.
- İbn Miskeveyh, Ebî Ali Ahmed b. Muhammed b. Ya'kûb. (2003). *Tecâribü'l-Ümem ve Taâkübü'l-Himem*. I, Seyyid Kisravî Hasan. (Tah.). Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Menî el-Hâşimî el-Basrî. (2015). *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*. Polat, M. (Çev.). İstanbul: Siyer Yay.
- İbn Şihâb ez-Zührî. (2016). *el-Meğâzî İlk Dönem İslâm Tarihinde Savaşlar*. Akdoğan M. N. (Çev.). Ankara: Ankara Okulu Yay.
- Mustafa İ., Zeyyât, H. A., Abdülkâdir, H. ve Neccâr, M. A. (1986). *Mu'cemü'l-Vasît*. I, İstanbul: Çağrı Yay.
- el-İsfehânî, Ebü'l-Ferec Ali b. Hüseyin. (2008). *Kitâbü'l-Eğânî*. XXII, Abbas, İ.- es-Seâfin, İ.- Abbâs, B. (Tah.). Beyrut: Dâru Sadr.
- Kaya, M. (2000). İskender, *İslâm Ansiklopedisi* içinde. (22. ss. 555-557). İstanbul: TDV Yay.
- Lauffer, S. (2000). *Büyük İskender*. Sorguç, N. (Çev.). İzmir: İlya Yay.
- el-Mes'ûdî, Ebi'l-Hasan Ali b. Hüseyin. (1893). *Kitâbü't-Tenbîh ve'l-İşrâf*. Leyden: Tab'atü Brill.
- Mîrhând, Hümâmüddîn Muhammed b. Burhânüddîn Hâvendşâh b. Kemâlüddîn. (1339). *Ravzatü's-Safâ fî Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ*. IV, Tahran: Kitâp Fûrûş-ı Hayyâm.
- Muhammed Hamîdullah. (1980). *İslâm Peygamberi*. I, Tuğ, S. (Çev.). İstanbul: İrfan Yay.

- Muhammed Hamîdullah. (1998). Hendek Gazvesi. *İslâm Ansiklopedisi* içinde, (17. ss. 194-195). İstanbul: TDV Yay.
- Muhammed Hamîdullah. (1998). Hudeybiye Antlaşması. *İslâm Ansiklopedisi* içinde. (18. ss. 297-299). İstanbul: TDV Yay.
- Muhammed Hamîdullah. (1998). Hayber. *İslâm Ansiklopedisi* içinde. (17. ss. 20-22). İstanbul: TDV Yay.
- Muhammed Hamîdullah. (1998). Huneyn Gazvesi. *İslâm Ansiklopedisi* içinde. (18. ss. 376-377). İstanbul: TDV Yay.
- Muhammed Hamîdullah ve Avcı, C. (2012). Uhud Gazvesi. *İslâm Ansiklopedisi* içinde. (42. ss. 54-57). İstanbul: TDV Yay.
- Cemâl M. (1991). Antere. *İslâm Ansiklopedisi* içinde. (3. ss. 237). İstanbul: TDV Yay.
- Mutçalı, S. (2015). *Arapça-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Dağarcık Yay.
- Önkâl, Ahmet. (2006). Müseylîmetü'l-Kezzâb. *İslâm Ansiklopedisi* içinde. (32. ss. 90-91). İstanbul: TDV Yay.
- Şebânkâreî Muhammed b. Ali b. Muhammed. (1376). *Mecmeu'l-Ensâb*. Mîrhâşim M. (Neşr.). Tahran: İntişârât-ı Emîr-i Kebîr.
- Taberî, Ebî Ca'fer Muhammed b. Cerîr. (1987). *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*. III, Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Taberî. (1992). *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, V, Ugan, Z. K.–Temir, A. (Çev.). İstanbul: MEB Yay.
- Taneri, A. (1993). Celâleddin Hârizmşâh. *İslâm Ansiklopedisi* içinde, (7. ss. 248-250). İstanbul: TDV Yay.
- Topaloğlu, N. (1994). Ebû Âmir el-Eş'arî. *İslâm Ansiklopedisi* içinde. (10. ss. 94). İstanbul: TDV Yay.
- Vâkıdî, Ebî Abdullah Muhammed b. Ömer. (1855). *Kitâbü'l-Meğâzî*. Kalkütta: Babtist Mission Press.
- Ya'kûbî, Ahmed b. Ya'kûb b. Ca'fer b. Vehb. (2010). *Târîhu'l-Ya'kûbî*. I, Abdu'l-Emîr Mühnâ, (Tah.). Beyrut: Şeriketü'l-İlmiyyeti'l-Matbûa.
- Yâkût el-Hâmevî, Şihâbüddîn Ebî Abdillâh b. Abdillâh er-Rûmî el-Bağdâdî. (1977). *Mu'cemü'l-Buldân*. II, Beyrut: Dâru Sadr.
- Yücesoy, H. (2001). Kâdisiye Savaşı. *İslâm Ansiklopedisi* içinde. (24. ss. 136-137). İstanbul: TDV Yay.